

Tema 4

L'ANÀLISI DE LES CLASSES SOCIALS (II)

Continguts

- Introducció
- Qüestions centrals del debat sobre les classes
- Desigualtat i pobresa
- La mesura i l'anàlisi empírica de les classes
- Els processos de mobilitat social

Introducció

“Cuando los ciudadanos son clasificados según el rango, la profesión, el nacimiento, y todos son obligados a seguir el camino en cuya entrada el azar los situó, cada cual cree percibir, cerca de sí, los últimos límites del poder humano, y ninguno intenta ya luchar contra un destino inevitable. [...]

A medida que las castas desaparecen, que las clases se acercan, que los hombres se mezclan tumultuosamente, que los usos, las costumbres, las leyes, varían, que se producen hechos nuevos, que verdades nuevas salen a la luz, que antiguas opiniones desaparecen, y otras ocupan su lugar, la imagen de una perfección, ideal y siempre fugitiva, se presenta al espíritu humano.

Continuos cambios pasan entonces, a cada instante, ante los ojos de cada hombre. Los unos empeoran su situación [...]. Los otros mejoran su suerte [...].”

Font: Tocqueville, Alexis de, *La democracia en América*, Madrid, Orbis, pp. 179 – 180, 1985. [e.o. 1835 – 1840].

Qüestions centrals del debat sobre les classes

- Descomposició de la classe alta?
 - Fins quin punt hi ha una coherència de classe entre grans terratinents, empresaris financers i empresaris industrials?
 - Si la titularitat de les grans corporacions multinacionals i transnacionals ja no és individual (sinó que compten amb milers d'accionistes que no tenen cap capacitat de decisió sobre elles) i si el seu control està en mans dels seus directius d'alta qualificació, podem seguir parlant de classe alta?

- Fragmentació de les classes mitjanes?
 - És possible parlar d'una classe professional dirigent que estaria situada per damunt de les amplies classes mitjanes?
 - Fins quin punt l'increment dels treballs no manuals ha estat acompanyat de processos de desqualificació obrera?
- Aburguesament de la classe obrera?
 - L'accés generalitzat als béns de consum ens permet parlar de la dissolució de la classe obrera?
- El retorn de la infraclasse?

L'estratificació a Espanya. Un model diferent?

- A finals del segle XIX
 - 1) El 1880 la taxa de població agrària és del 65%, l'estructura econòmica es basa en una indústria colonial amb predomini dels "bracers" agrícoles
 - 2) El proletariat industrial es escàs i està molt concentrat geogràficament en unes poques àrees. El 1860 els obrers fabrils eren sols 1.780.000 persones front els 2.345.000 jornalers agrícoles i més d'un milió de xicotets propietaris agrícoles. El cens de 1900 ens indica una xifra de 994.000 actius en l'indústria i l'artesania front més de 4 milions d'actius en l'agricultura
 - 3) No hi ha una classe burgesa que tinga consciència de ser-ho. Sols hi trobem alguns nuclis de burgesia industrial a Catalunya i el País Basc i un nucli de burgesia financera a Madrid

- Ràpids i intensos canvis al llarg del segle XX
 - Un procés intens de desruralització que s'inicia a principis del segle XX i s'accelera als anys 60 i 70. Aquest fet comporta canvis importants en l'estructura: substancial disminució dels obrers agrícoles (del 10% en 1964 al 5,1% en 1987), emigració dels propietaris agrícoles més pobres i amb pitjors terres fins la meitat de la dècada dels 70
 - Els anys de la 1ª Guerra Mundial foren decisius per al procés d'industrialització. Destaca l'àrea industrial catalana i la del País Basc. Es desenvolupa la Banca, es milloren les comunicacions (ferrocarril). Es produeixen migracions internes, una concentració de la població en els nuclis urbans. El sector industrial passa del 13,6% el 1900 al 21,3% el 1920. El procés d'industrialització s'estanca al finalitzar la 1ª Gran Guerra
 - Les classes mitjanes són un conjunt molt heterogeni amb interessos econòmics i socials diferents. Són un dels principals motius que expliquen els esdeveniments polítics de la Dictadura de Primo de Rivera, la II República i la Guerra Civil del 36

- A partir de 1960 podem parlar d'un procés d'industrialització generalitzat. En 1970 la població activa industrial representa el 37,7% del total de la població activa, la població agrícola el 24,9%. És en la dècada dels 70 quan estem davant un sistema de classes propi d'una societat industrialitzada, amb un important nombre d'actius ocupats en el sector serveis, un augment dels nivells de qualificació i l'aparició de les noves classes mitjanes (oficinistes, venedors, tècnics, professionals, etc.). És tracta d'un procés particular d'industrialització condensada en el temps: el que altres països han fet al llarg d'un segle, Espanya ho fa de manera intensiva i precipitada en tan sols dues dècades
- Un procés de terciarització des de la 2ª meitat dels 70 que s'accelera als 80. La població ocupada del sector serveis passa del 36,5% en 1970 al 62,4% en 2000. El trànsit d'una societat industrial a una postindustrial es produeix en tan sols una dècada (de 1976 a 1986). El segle XX finalitza amb el 62,4% de la població ocupada en el sector serveis front el 30% de la indústria i el 6,9% de l'agricultura. Però, Espanya és una societat de serveis postindustrial: dels 10 punts d'increment que té el sector serveis entre 1987 i 2000, sols el 20% del increment es degut als serveis tradicionals, mentre que el 80% del increment es degut als serveis de la nova economia i als serveis relatius a la informació i el coneixement

Desigualtat i pobresa

- El retorn de la infraclasse ↔ la ‘nova’ qüestió social
 - → processos de vulnerabilitat i exclusió social
 - Societat dels 3 / 3
 - 1/ 3 integrats
 - 1/ 3 vulnerables, precaris
 - 1/ 3 exclosos, infraclasse
 - → desigualtat i pobresa (distribució de la renda)
 - La pobresa i l'exclusió “se refieren a una situación que impide a las personas participar plenamente en la vida económica, social y civil y/o cuyo acceso a los ingresos y otros recursos (personales, familiares, sociales y culturales) es tan inadecuado que no les permiten disfrutar del nivel y la calidad de vida que se considera aceptable por la sociedad en que viven” (Comisión Europea, 2001)
- Ingressos o despeses? - individus o llars?

Retorn de la infraclasse? Tendències a partir de 1980

- SEGMENTACIÓ MERCAT DE TREBALL - SOCIETAT DUAL
 - Mercat primari: ocupacions fixes, ben remunerades, qualificades, amb accés a xarxes de protecció contributiva
 - Mercat secundari: ocupacions eventuais, desqualificades, a vegades vinculades a l'economia submergida, amb xarxes de protecció residuals

DISTRIBUCIÓ OCUPACIONAL. PAÍS VALENCIÀ

	1977 (en milers)	%	2005 (en milers)	%	% Variació
Professionals, directius, gerents	76,3	3,2	392,4	10,3	414,3
Peons, obrers no qualificats	42,7	1,8	132,5	3,5	210,3

Processos de vulnerabilitat i exclusió social

- L'EXCLUSIÓ SOCIAL COM A PROCÉS

- Zona d'integració
- Zona de vulnerabilitat
- Zona d'exclusió

- ZONA D'INTEGRACIÓ

- Drets polítics bàsics i igualtat formal davant de la llei (excepte per a residents no-nacionals)
- Ocupació assalariada, estable, regulada i remunerada per damunt del nivell de subsistència
- Protecció social com a extensió de la relació salarial
 - *salari indirecte*
 - *substitució del salari*
- La família nuclear basada en la divisió sexual del treball

De la vulnerabilitat a l'exclusió

- ZONA DE VULNERABILITAT
 - Relativa inadequació respecte als estàndards mitjans; una situació en què no és difícil lliscar-se cap a posicions de major privació
 - Precarietat en relació a l'ocupació
 - Dificultat per a accedir parcialment als sistemes de protecció
 - Fragilitat de suports relacionals
 - Període fordista: la vulnerabilitat podia ser pensada com residual
 - Període de flexibilització postfordista: podem pensar la vulnerabilitat com residual?
- ZONA D'EXCLUSIÓ
 - No ve definida per un accés precari, sinó per un no-accés
 - Als drets polítics
 - A la relació salarial (realització d'activitats econòmiques submergides o irregulars, basades en l'auto-ocupació submergida o en el servei domèstic no regularitzat)
 - Als sistemes de protecció social
 - Dinàmica de relativa irreversibilitat a curt termini

Identificació de les zones

	RISC	TREBALL	INGRESSOS	HABITATGE	RELACIONS/ SUPPORTS SOCIALS
ZONA INTEGRACIÓ	Baix	Ocupació estable	Riquesa o ingressos suficients	Habitatge propi	Família i integració satisfactòria en xarxes socials
ZONA VULNERABILITAT	Mitjà	Treball precari – baix nivell de remuneració	Ingressos mínims garantits	Habitatge en lloguer, situacions d'apilament	Crisis familiars, xarxes socials febles, suports institucionals compensatoris
ZONA EXCLUSIÓ	Alt	Fora del mercat de treball	Situació de pobresa	Infrahabitatge – sense sostre	Aïllament, ruptures socials. Carència de suports institucionals

Exclusió i pobresa (distribució de la renda)

- **POBRESA ABSOLUTA:** mesurada a partir del pressupost necessari per a cobrir les necessitats bàsiques (en el segle XIX F. Le Play i E. Engel → Enquestes de Pressupostos Familiars)
- **POBRESA RELATIVA:** definida a partir del llindar de pobresa, que és un percentatge de la renda mitjana (o mediana) del conjunt de la població
 - Actualment: Unió Europea →
 - 60% de la renda mediana (llindar de la pobresa moderada)
 - 40% de la renda mediana (llindar de pobresa alta)
 - 25% (o 30%) de la renda mediana (llindar de pobresa extrema)

Taxes de pobresa, Espanya 2006

Tabla 2.4. El patrón de pobreza en España, ECV 2006

	% PESO DEMOGRÁFICO	% PESO SOBRE POBLACIÓN POBRE			TASA POBREZA		
		U60	U40	U30	U60	U40	U30
<i>Edad</i>							
<30	11,3	9,6	13,1	18,6	16,8	8,4	6,4
30-49	49,3	43,3	45,6	47,5	17,3	6,7	3,8
50-64	22,4	15,8	19,1	18,2	13,9	6,2	3,2
>64	17,0	31,3	22,3	15,8	36,3	9,6	3,6
<i>Sexo</i>							
Varón	76,1	73,4	70,8	67,8	19,0	6,8	3,5
Mujer	23,9	26,6	29,2	32,2	21,9	8,9	5,3
<i>Edad y sexo</i>							
Varón <30	7,7	6,2	7,5	9,4	16,0	7,1	4,8
Varón 30-49	38,4	33,5	33,0	33,9	17,2	6,3	3,5
Varón 50-64	17,9	12,7	14,6	14,0	14,0	6,0	3,1
Varón 65 +	12,2	21,0	15,7	10,5	34,1	9,4	3,4
Mujer <30	3,7	3,4	5,6	9,2	18,4	11,1	9,8
Mujer 30-49	11,0	9,8	12,5	13,6	17,7	8,4	4,8
Mujer 50-64	4,5	3,1	4,5	4,2	13,6	7,3	3,6
Mujer 65 +	4,8	10,2	6,6	5,3	42,0	10,0	4,3

UMBRALES DE POBREZA: U60 = 60% de la renta mediana equivalente (escala OCDE modificada), U40 = 40% de la renta mediana equivalente (escala OCDE modificada), U30 = 30% de la renta mediana equivalente (escala OCDE modificada).

Fuente: Elaboración propia a partir de la ECV 2006.

Tasa de riesgo de pobreza después de transferencias sociales*

Año 2006 %

Año 2006	%
Letonia	23
Grecia	21
España	20
Italia	20
Lituania	20
Polonia	19
Reino Unido	19
Rumanía	19
Estonia	18
Irlanda	18
Portugal (p)	18
Chipre	16
Hungría	16
UE-25 (e)	16
Bélgica	15
Bulgaria	14
Luxemburgo	14
Malta	14
Alemania	13
Austria	13
Finlandia	13
Francia	13
Dinamarca	12
Eslovaquia	12
Eslovenia	12
Suecia	12
Países Bajos	10
Rep. Checa	10

e: estimación

p: provisional

*: Porcentaje de personas con una renta disponible equivalente inferior al umbral de pobreza

El umbral de riesgo de pobreza de un país equivale al 60% de la mediana de la renta disponible equivalente. En 2006, la tasa de riesgo de pobreza después de las transferencias sociales para la UE es un 16%.

Estas tasas difieren considerablemente entre Estados miembros. España, junto con Italia y Lituania, presentan un 20% de ciudadanos con una renta equivalente inferior al umbral de riesgo de pobreza, sólo superados por Letonia y Grecia, con un 23% y un 21% respectivamente. En el lado contrario, las tasas más bajas suceden en Países Bajos y República Checa.

Font: INE, "Sociedad", *España en la UE de los 27*, pàg. 40, 2008. [Accessible en: <http://www.ine.es>].

Taxes de pobresa relativa (U 60) per edat Espanya, 2008 - 2010

Tasa de pobreza relativa por edad

Porcentajes

	2008		2009		2010*	
	Sin alquiler imputado	Con alquiler imputado	Sin alquiler imputado	Con alquiler imputado	Sin alquiler imputado	Con alquiler imputado
Total	19,6	15,6	19,5	15,5	20,8	16,7
Menos de 16 años	24,1	21,5	23,3	20,6	24,5	22,2
De 16 a 64 años	16,8	14,5	17,2	14,8	19,1	16,3
65 y más años	27,4	14,1	25,2	13,7	24,6	13,2
16 y más años	18,8	14,4	18,8	14,6	20,2	15,7

* Datos provisionales.

Tasa de pobreza relativa por CCAA

Año 2009

Porcentajes

	Sin alquiler imputado
Navarra (Comunidad Foral de)	7,4
País Vasco	9,4
Aragón	12,7
Asturias (Principado de)	12,8
Cataluña	12,9
Madrid (Comunidad de)	13,6
Cantabria	13,9
Balears (Illes)	17,3
Comunitat Valenciana	17,3
Galicia	19,1
Castilla y León	19,2
Total España	19,5
Rioja, La	22,7
Castilla-La Mancha	27,4
Canarias	27,5
Murcia (Región de)	28,6
Andalucía	29,3
Extremadura	36,2
Ceuta y Melilla	36,6

Alquiler imputado

El alquiler imputado constituye una componente no monetaria de los ingresos del hogar. Se aplica a los hogares que no pagan un alquiler completo por ser propietarios o por ocupar una vivienda alquilada a un precio inferior al de mercado o a título gratuito. El valor que se imputa es el equivalente al alquiler que se pagaría en el mercado por una vivienda similar a la ocupada, menos cualquier alquiler realmente abonado.

El valor del alquiler imputado se obtiene combinando la cuantía obtenida mediante un método objetivo con el alquiler subjetivo proporcionado por el informante del hogar. El método objetivo empleado consiste en imputar la media del alquiler real de las viviendas con características similares en cuanto a número de habitaciones, tipo de vivienda, grado de urbanización de la zona y tiempo de ocupación de la vivienda.

Al igual que en otras publicaciones, la tasa de pobreza relativa por edad se calcula también considerando el alquiler imputado en la definición de la renta del hogar. Los indicadores que incluyen el alquiler imputado no son definitivos ya que se está pendiente de la adopción, por parte de Eurostat, de una definición definitiva.

La mesura i l'anàlisi empírica de les classes socials

- Perspectives gradacionals
 - Escales de prestigi ocupacional (indicador subjectiu de reputació)
 - Índex d'estatus socioeconòmic (combinació objectiva de variables significatives)
- Perspectives relacionals
 - Mapa de classes de Wright
 - Esquema de classes de Goldthorpe

Escala de prestigi ocupacional 'PRESCA 2C' - Espanya

- Aplicada a la 'Encuesta de Estructura, Conciencia y Biografía de Clase'
- Dirigida a l'àmbit internacional per E. O. Wright i a Espanya per J. Carabaña
- La qüestió inicial era:

“A continuación hay una serie de profesiones o trabajos. Puntúe, por favor, cada uno de ellos según el prestigio o consideración social que cree que tienen en la sociedad comparados con la ocupación de Dependiente de comercio. Tomamos esta profesión como referencia y le damos una puntuación de 100. Si Vd. Piensa que una profesión está dos veces mejor considerada que Dependiente de comercio, debe darle 200 puntos. Si piensa que su prestigio es sólo un poco mayor, quizás considere justos 105 puntos. Si cree que es sólo un poco menor, quizá le parezcan bien 95 puntos. ¡No hay una puntuación correcta, se trata de que Vd. piense! Tampoco hay límites en los puntos que puede dar, puede usar desde 0 a cualquier cifra”

- 2ª aplicació de PRESCA 2C a Espanya → CIS – Estudi nº 2126 ‘La moda como valor de diferenciación social’ (1994). RESULTATS:

	Media	Desviación típica	(N)
Abogado	235.94	167.92	(632)
Agricultor	112.82	93.40	(634)
Asistente Técnico Sanitario (ATS)	166.77	325.61	(635)
Camarero	97.69	58.99	(633)
Camionero	106.35	78.06	(633)
Capataz de una industria	132.99	87.66	(633)
Comerciante	156.47	332.00	(633)
Empleado del servicio doméstico	83.59	72.94	(633)
Empleado administrativo	128.91	103.07	(634)
Jornalero del campo	95.02	258.51	(633)
Maestro de EGB	163.98	114.07	(633)
Mecánico de automóvil	127.25	86.72	(632)
Mecanógrafo	117.04	62.57	(632)
Médico, medicina general	250.05	185.84	(636)
Peón	88.90	112.26	(626)

Font: CIS, Estudi nº 2126 *La moda como valor de diferenciación social*, 1994. [Accessible en: http://www.cis.es/cis/open/cm/ES/1_encuestas/estudios/listaEstudiosYear.jsp?year=1994].

Índex d'estatus socioeconòmic

- Escales de prestigi i índexs d'estatus socioeconòmic tenen en comú un enfocament gradacional de l'estratificació ocupacional
- Però, a diferència de les escales de prestigi, els índexs d'estatus socioeconòmic no es basen en valoracions subjectives, sinó que es construeixen calculant una suma ponderada de les característiques pròpies de les diferents ocupacions en relació a:
 - Nivell educatiu
 - Renda
 - Altres: ocupació dels pares, nº de germans/es, tipus de centres educatius, etc.
- Els índexs d'estatus socioeconòmic s'utilitzen per a analitzar l'estructura d'oportunitats ocupacionals intrageneracionals. Destaquen:
 - El model d'assoliment (*logro*) de Blau i Duncan
 - El model d'assoliment (*logro*) de Wisconsin

Mapa de classes de Wright

	Propietaris de mitjans de producció	No propietaris (treballadors assalariats)			
Posseeix capital suficient per a contractar obrers i no treballar	1. Burgesia	4. Experts directius	7. Directius amb credencials mitjanes	10. Directius sense credencials	+
Posseeix capital suficient per a contractar obrers, però ha de treballar	2. Xicotets ocupadors	5. Experts supervisors	8. Supervisors amb credencials mitjanes	11. Supervisors sense credencials	> 0 Bens d'organització
Posseeix capital suficient per a treballar per a si mateix, però no per a contractar obrers	3. Xicoteta burgesia	6. Experts no directius	9. Obrers amb credencials mitjanes	12. Proletaris	-
		+	> 0	-	Bens de qualificació/credencials

Font: Wright, E.O., “Reflexionando, una vez más, sobre el concepto de estructura de clases”, en Carabaña, J. i A. de Francisco (comp.), *Teorías contemporáneas de las clases sociales*, Madrid, Pablo Iglesias, 1995.

Esquema de classes de Goldthorpe

- **Classe de serveis**

- I. Professionals superiors; directius de grans establiments i grans propietaris (més de 25 empleats)
- II. Professionals de nivell mitjà i inferior; tècnics superiors, directius de menuts establiments (menys de 25 empleats); supervisors d'empleats no manuals

- **Classes intermèdies**

- IIIa. Empleats no manuals de rutina en la administració i el comerç
- IIIb. Treballadors de serveis personals i de seguretat
- IVa. Xicotets propietaris, artesans, etc., amb empleats (menys de 25)
- IVb. Xicotets propietaris, artesans, etc. sense empleats; autònoms
- IVc. Agricultors, pescadors, etc.
- V. Supervisors de treballadors manuals, tècnics de nivell inferior, etc.

- **Classe obrera**

- VI. Treballadors manuals qualificats
- VIIa. Treballadors semi-qualificats i sense qualificar no agraris
- VIIb. Treballadors agraris

Els processos de mobilitat social

- Mobilitat social: pautes, grau i probabilitat d'aparició de certs moviments al sí de l'estructura ocupacional
 - Horitzontal, vertical
 - Intergeneracional, intrageneracional (mobilitat de trajectòria ocupacional)
 - → Quins factors expliquen la mobilitat vertical o la seua absència?
- Oportunitats de mobilitat → Clau per a la formació de la identitat de classe
- Mediadora entre 'estructura' i 'acció'

Mobilitat absoluta. Un exemple

Tabla 1.1

BMI82, ÍNDICE DE BIOMASA EN 1982 POR BMI88,
ÍNDICE DE BIOMASA EN 1988.
MUNDO 1. VALORES ABSOLUTOS
Y PORCENTAJES TOTALES

	Casos % total	^a BMI88				Total Fila
		DELGADA	NORMAL	GORDA	MUY GORDA	
^a BMI82						
DELGADA		280 5,5	388 7,7	42 ,8	1 ,0	711 14,1
NORMAL		157 3,1	1.946 38,5	926 18,3	110 2,2	3.139 62,2
GORDA		3 ,1	130 2,6	480 9,5	349 6,9	962 19,1
MUY GORDA		1 ,0	9 ,2	25 ,5	201 4,0	236 4,7
Total Columna		441 8,7	2.473 49,0	1.473 29,2	661 13,1	5.048 100,0

Mobilitat relativa. Un exemple

Tabla 1.2

PESO EN 1982 Y PESO EN 1988.
MUNDO 1.
PORCENTAJES HORIZONTALES O DE DESTINO

		^q BM188				Total Fila
% Fila		DELGADA	NORMAL	GORDA	MUY GORDA	
^q BM182	DELGADA	39,4	54,6	5,9	0,1	711 14,1
	NORMAL	5,0	62,0	29,5	3,5	3.139 62,2
	GORDA	0,3	13,5	49,9	36,3	962 19,1
	MUY GORDA	0,4	3,8	10,6	85,2	236 4,7
Total Columna		441 8,7	2.473 49,0	1.473 29,2	661 13,1	5.048 100,0

Mobilitat i reproducció social

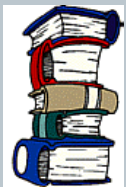
- Sistema educatiu → element central de
 - legitimació de l'ordre social
 - socialització i control social
 - reproducció i micromobilitat social
- Basil Bernstein: la diferència entre el codi *restringit* i l'*elaborat* → clau per a la reproducció de les desigualtats de classe
- Ivan Illich: el *currículum* ocult → element fonamental dels mecanismes disciplinaris escolars
- Paul Willis: l'aprenentatge de les pròpies limitacions de classe → la reproducció cultural de les desigualtats
- Pierre Bourdieu: la reproducció de l'*habitus* i el camp educatiu com un camp de lluites → mecanismes de diferenciació i *distinció social*

Per a aprofundir en els processos de desigualtat i estratificació social vinculats al règim flexible d'organització del treball que es donen actualment, es convenient que participes en el *Seminari 4.1 La corrosió del caràcter*, que ens servirà d'introducció a aquest tema

A més, es pot ampliar la comprensió de les característiques de la repercussió de la crisi econòmica actual sobre la societat espanyola a

Pérez Díaz, Víctor y Juan Carlos Rodríguez, “La travesía del desierto”, *Cuadernos de Información Económica*, nº 213, pp. 1 – 11, gener de 2010. [Accessible en: <http://asp-research.com/pdf/Asp%2099a.pdf>].

PER A CONTINUAR L'ESTUDI INDEPENDIENT DEL TEMA, CAL FER UNA LECTURA COMPRENSIVA I ATENTA DE LA BIBLIOGRAFIA BÀSICA. POTS CONSULTAR TAMBÉ EL QUE CONSIDERES OPORTÚ DE LA BIBLIOGRAFÍA COMPLEMENTARIA

Kerbo, Harold R., *Estratificación social y desigualdad. El conflicto de clase en perspectiva histórica, comparada y global*, Madrid, McGraw Hill, caps. 6 y 7, 2004.